

Дудоров О., Письменський Є. Підакцизні товари як предмет незаконного обігу: проблеми визначення в контексті формування та реалізації кримінально-правової політики. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3. С. 41–51.

Дудоров Олександр Олексійович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права навчально-наукового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4860-0681>

o.o.dudorov@gmail.com

Письменський Євген Олександрович – доктор юридичних наук, професор, в. о. проректора з наукової роботи ЗВО «Університет Короля Данила»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000000-0001-7761-7103>

yevhen.pysmenskyi@ukd.edu.ua

ПІДАКЦИЗНІ ТОВАРИ ЯК ПРЕДМЕТ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

У статті здійснено комплексний правовий аналіз поняття підакцизних товарів як предмета злочину, передбаченого ст. 204 Кримінального кодексу України. На основі статистичних даних, матеріалів судової практики і теоретичних підходів доведено, що формально-легальне тлумачення цього поняття, у межах якого (тлумачення) наголос робиться на положеннях регулятивного (податкового) законодавства, є недостатнім для ефективного правозастосування, а отже, неприйнятним.

Аргументовано, що при застосуванні ст. 204 Кримінального кодексу України алкогольними напоями як різновидом підакцизних товарів треба визнавати ті, що відповідають таким ознакам: 1) їх одержання відбувається у спосіб спиртового бродіння цукромістких матеріалів або виготовлення здійснюється на основі харчових спиртів; 2) вміст спирту етилового становить понад 1,2 відсотки об'ємних одиниць; 3) вигляд продукції має імітувати (копіювати) легально виготовлений алкогольний напій (зокрема, через використання підробленої акцизної марки), а винний повинен здійснювати протиправне поводження з нею (продукцією) як із визначеним регулятивним законодавством підакцизним товаром. Обстоюється позиція, відповідно до

якої поняття алкогольних напоїв як підакцизного товару є частково бланкетним, через що його слід розкривати комплексно – із зверненням до нормативно визначених ознак цієї категорії товарів, і водночас зважаючи на призначення кримінально-правової заборони, покликаній забезпечувати протидію обігу незаконно виготовлених (нелегальних) алкогольних напоїв (це такі товари, які можуть вважатися підакцизними як за нормативними (юридичними) ознаками відповідності, так і з огляду на фактичну належність до відповідної категорії товарів з ознаками імітування підакцизної продукції).

Висвітлено і проаналізовано еволюцію поглядів суддів вищої судової інстанції України на досліджуване питання кримінально-правової кваліфікації. Зокрема, розглянуто позицію Великої Палати Верховного Суду, яка в своїй постанові підтримала і розвинула зазначену вище позицію, сформулювавши висновок про те, що поняття підакцизних товарів як предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК, має «гібридну» природу, поєднуючи певні нормативні і фактичні ознаки.

Ключові слова: підакцизні товари, кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, джерела кримінального права, кримінально-правова кваліфікація, склад кримінального правопорушення, бланкетність, кримінально-правова політика.

Вступ. Встановлення у ст. 204 Кримінального кодексу України (далі – КК) відповідальності за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (далі – незаконний обіг підакцизних товарів) пояснюється прагненням суб'єктів формування кримінально-правової політики відреагувати на багатоманітні згубні наслідки, спричинювані незаконним обігом предметів, які імітують підакцизні товари. Суспільна небезпека такого обігу, не обмежуючись фіскальним складником, полягає в заподіянні шкоди порядку виробництва та реалізації підакцизних товарів, розширенні тіньового сектору економіки, зниженні інвестиційної привабливості країни, посиленні позицій організованої злочинності,

негативному впливі на здоров'я людей тощо. Злочин, передбачений ст. 204 КК, також виступає проявом недобросовісної конкуренції, що не лише підриває ділову репутацію торговельних марок легальних виробників підакцизних товарів, а й через демпінгове ціноутворення зумовлює скорочення обсягів їх реалізації. У результаті зменшення податкових надходжень від добросовісних суб'єктів господарювання, спричиненого звуженням бази оподаткування, держава зазнає додаткових фінансальних втрат. Так, бюджет України, яка отримує на сьогодні грошову допомогу фактично від усього світу, через існування нелегального ринку підакцизної продукції щороку втрачає 37–42 млрд грн (Топалов, 2023).

Попри наявність сформульованого у ст. 204 КК заборонного припису, на практиці виникає низка труднощів, пов'язаних із тлумаченням і застосуванням поняття, що стосується предмета розглядуваного злочину, позначеного законодавцем як підакцизні товари. Зокрема, проблемним є питання розмежування фальсифікованих підакцизних виробів та інших товарів, які перебувають у незаконному обігу й імітують легальні аналоги. Часто у правозастосовній практиці виникають розбіжності щодо визнання того чи іншого предмета саме підакцизним товаром у розумінні кримінального закону, особливо якщо йдеться про предмети, які містять ознаки підроблення, не мають акцизних марок або (та) є продукцією кустарного виробництва.

Відсутність уніфікованого підходу до кримінально-правової кваліфікації незаконного обігу підакцизних товарів ускладнює забезпечення справедливості у кримінальному праві, свідчить про порушення принципу правової визначеності. З огляду на викладене, актуальності набуває комплексне дослідження поняття «підакцизні товари» як предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК, із метою уточнення меж відповідальності, що повинна наставати за його вчинення, і вироблення узгоджених підходів до тлумачення і застосування зазначеної кримінально-правової заборони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінально-правова проблематика незаконного обігу підакцизних товарів ставала предметом

досліджень фахівців, які вивчали як загальнотеоретичні аспекти кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, так і практичні аспекти правозастосування. Так, у працях П. Андрушка, А. Гмиріна, О. Гритенко, В. Кузнецова, В. Куца, М. Мінаєва, О. Мамотенка, Л. Павлик акцентується увага на недосконалості ст. 204 КК, з огляду на що виникають труднощі з трактуванням поняття «підакцизні товари» (зокрема, у контексті (не)охоплення цим поняттям продукції кустарного виробництва). Окремі наукові розвідки (В. Бернадін, О. Гедзюк, Є. Дубовий, І. Кириченко, С. Кононенко, В. Костенко, В. Макаренко, О. Мойсюк, О. Непочатенк, Б. Шейко та ін.) присвячено суміжним проблемам – економіко-правовій природі розглядуваного правопорушення, адміністративно-деліктній відповідальності за вчинення незаконного обігу підакцизних товарів, кримінологічними аспектами протидії такому обігу тощо.

Попри наявність значного обсягу наукових публікацій, більшість із них не містить системного аналізу сучасного стану застосування за ст. 204 КК у динаміці останнього десятиріччя, а також не враховує поточні тенденції судової правотворчості. Наскільки нам відомо, не піддавалась поглибленому теоретичному осмисленню і релевантна правова позиція Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП і ВС, відповідно). Викладене й зумовлює потребу акцентованого дослідження предмета незаконного обігу підакцизних товарів.

Метою дослідження є комплексний аналіз поняття «підакцизні товари» як предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК, зважаючи на сучасні теоретичні підходи, особливості формування актуальної судової практики і поточні виклики у правозастосуванні.

Виклад основного матеріалу. Передусім зазначимо, що для аналізованої статті КК характерна нетиповість у побудові передбачених нею складів злочинів, коли фактично єдиною інтегруючою ознакою виступає їхній предмет – підакцизні товари (Мінаєв, 2005, с. 20–21). Принципово погоджуючись із таким теоретичним підходом, слідування якому, зокрема, означає, що дії того, спочатку незаконно виготовив підакцизні товари за умов, вказаних у ч. 2 ст. 204

КК, а згодом із метою збуту зберігає чи транспортує їх або здійснює збут незаконно виготовлених предметів, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 204 КК і ч. 2 цієї статті, надалі (зادля спрощення викладення і, відповідно, сприйняття матеріалу) ми виходитимемо з того, що у ст. 204 КК передбачено відповідальність за одне кримінальне правопорушення.

Аналіз офіційних статистичних даних у сфері кримінальної юстиції (Карчевський, 2025) виявляє стабільну правозастосовну значущість ст. 204 КК у розрізі кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за правопорушення у сфері господарської діяльності (розділ VII Особливої частини КК). Протягом останніх років ця норма демонструє високий рівень інституційного навантаження, що відображається у відповідних кількісних індикаторах як на етапі досудового розслідування, так і в судовій практиці. Зокрема, у 2024 р. за кількістю зареєстрованих випадків незаконного обігу підакцизних товарів злочин, передбачений ст. 204 КК, посів третє місце з-поміж однорідних кримінальних правопорушень, поступившись лише деліктам, передбаченим ст. 209 і ст. 212 КК. А, наприклад, у 2023 р. саме ст. 204 КК вийшла на перше місце за кількістю виявлених (облікованих) кримінальних правопорушень у господарській сфері, що свідчить про підвищену реактивність органів досудового розслідування на цю категорію злочинів в умовах повномасштабної війни. Однак окремої уваги заслуговує показник судового реагування: починаючи з 2016 р., кількість осіб, засуджених за ст. 204 КК, стабільно перевищує аналогічні показники щодо інших кримінальних правопорушень у господарській сфері. Ця тенденція підтверджує не лише широке застосування аналізованої правової норми, а й її ключову роль у структурі кримінально-правового контролю за тіньовими економічними процесами. Отже, ст. 204 КК функціонує як системно затребуваний інструмент протидії економічній злочинності, демонструючи високу ступінь реалізації у правозастосовній діяльності держави.

За таких умов і наявності згаданих вище завдань, виконанню яких покликана сприяти ст. 204 КК (захист фінансових інтересів держави,

впорядкування діяльності виробників і продавців підакцизних товарів, забезпечення безпеки споживачів таких товарів, захист засад добросовісної конкуренції тощо), треба визнати, що її редакція сформульована небездоганно і потребує оновлення. На цьому тлі доводиться також констатувати, що діяльність суб'єктів формування кримінально-правової політики з протидії правопорушенням у вказаній сфері господарської діяльності не вирізняється системністю, узгодженістю і результативністю. Хоч активність парламентарів у цьому напрямі і простежується (що має стати предметом окремого наукового пошуку), її не можна визнати такою, що здатна поліпшити ситуацію. Зокрема, неодноразово вносячи зміни до ст. 204 КК, законодавець так і не спромігся внести ясність з питання про предмет незаконного обігу відповідних товарів.

Очікувано, що за такої ситуації ситуації провідну роль починають (і повинні) відігравати суб'єкти реалізації кримінально-правової політики. Передусім ідеться про ВС як найбільш авторитетний орган судової влади, що має потенціал і повноваження надавати коректне тлумачення кримінально-правових норм, усувати правову невизначеність, спрямовуючи практику у напрямі однакового і прогнозованого застосування кримінального закону.

Щоправда, до певного часу у судовій правотворчості спостерігалася відсутність визначеності щодо тлумачення предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК. Як слушно зазначає В. Кузнецов, диспропорція між відбиттям предмета в назві цієї статті КК та його описанням у диспозиції зумовила формування у правозастосовній практиці та кримінально-правовій науці двох конкуруючих підходів до його (предмета) інтерпретації. Перший, так званий широкий підхід передбачав включення до предмета аналізованого злочину не лише офіційно визнаних підакцизних товарів, а й їх функціональних аналогів, які можуть використовуватись з тією ж метою, що й легальні товари. Другий (вузький) підхід обмежувався виключно товарами, безпосередньо віднесеними до категорії підакцизних згідно з чинним законодавством (Кузнецов, 2024, с. 137).

Зрештою 27 листопада 2024 р. ВП ВС ухвалила довгоочікуване рішення, визначивши умови, за яких алкогольний напій як один із найбільш поширених у практиці застосування ст. 204 КК підакцизних товарів може визнаватись предметом відповідного складу злочину: 1) виготовлення на основі спиртів, вміст яких визначається згідно з нормами, установленними Податковим кодексом України (далі – ПК) у редакції, чинній на момент вчинення правопорушення; 2) протиправне поводження з ним як із визначеним законом підакцизним товаром (постанова, 2024).

Вважаємо, що у цій справі ВС належним чином використав свої правоінтерпретаційні можливості та загалом правильно розв’язав проблему визначення предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК, установивши, що алкогольний напій, який імітує (відтворює) легально виготовлений підакцизний алкогольний напій, є предметом посягання, передбаченого ст. 204 КК. «Широкий» підхід фактично переміг, і це є гарним сигналом для правозастосувачів. Переконані у тому, що до моменту законодавчого вдосконалення досліджуваної кримінально-правової заборони, потреба в чому не викликає жодних сумнівів, висловлена ВП ВС правова позиція здатна посилити ефективність кримінально-правової протидії незаконному обігу підакцизних товарів. На чому ґрунтується наша думка? Чому сформульована ВП ВС позиція є такою, що сповнює оптимізмом?

Давати відповіді на ці питання почнемо з того, що аналізованому судовому рішенню передувало звернення судді ВП ВС О. Булейко (далі – звернення), яке надійшло до членів Науково-консультативної ради (далі – НКР) при ВС відповідно до ст. 434-2 КПК України і ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». У зверненні ставилося питання, які ознаки характеризують предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 204 КК. Як члени НКР при ВС автори цієї статті спробували зробити свій внесок у розв’язання порушеного питання (Дудоров, Письменський, 2024, с. 11–18).

З-поміж іншого ми констатували, що родова група підакцизних товарів у чинній редакції ст. 204 КК конкретизується у спосіб визначення таких його

видів, як спирт етиловий, спиртовий дистилят, алкогольний напій, пиво, тютюновий виріб, тютюн, промисловий замінник тютюну, пальне. Раніше ця група зводилася до таких видів підакцизних товарів, як алкогольний напій і тютюновий виріб, однак так само, як і сьогодні, не вичерпувалася ними. Відповідно до п. 14.1.145 ст. 14 ПК підакцизними є товари за кодами згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (далі – УКТ ЗЕД), на які ПК встановлює ставки акцизного податку. Вичерпний перелік підакцизних товарів містить ст. 215 ПК. «Той факт, що акцизним податком обкладаються виключно певні групи товарів, свідчить про те, що в його основу покладено не просто фіскальний інтерес, а інтерес у регулюванні споживання окремих видів товарів» (Казацька, 2019, с. 72).

Предмет злочину, передбаченого ст. 204 КК, є обов'язковою ознакою його об'єкта. Такий висновок безпосередньо впливає зі змісту цієї кримінально-правової норми, що встановлює відповідальність за вчинення окремих незаконних дій із підакцизними товарами. Отже, якщо стисло, то предметом розглядуваного злочину виступають різні підакцизні товари. При цьому КК не визначає, що слід розуміти під підакцизним товаром, і чи може використане в його ст. 204 поняття мати якесь інше значення порівняно з вимогами, встановленими щодо відповідних предметів у регулятивному (податковому) законодавстві. Зважаючи на сказане, бодай якісь орієнтири щодо тлумачення ст. 204 КК у зазначеній частині можна було відшукати в науці кримінального права та судовій практиці.

Тут варто нагадати, що свого часу Верховний Суд України (далі – ВСУ) запропонував своє визначення алкогольного напою як різновиду підакцизних товарів. Воно ґрунтувалося на врахуванні положень нормативно-правових актів про продукцію (товар), належної до категорії підакцизних, і передбачало встановлення для потреб застосування ст. 204 КК відповідності поняття підакцизних товарів таким ознакам: 1) одержання шляхом спиртового бродіння цукромістких матеріалів або виготовлення на основі харчових спиртів; 2) вміст спирту етилового має становити понад 1,2 відсотки об'ємних одиниць;

3) визнання законом підакцизним товаром, до ціни якого включено акцизний податок; 4) належність до товарної групи Гармонізованої системи опису та кодування товарів (далі – ГСОКТ) під одним із таких кодів: 2204, 2205, 2206, 2208. Із цього ВСУ зробив висновок про те, що відсутність хоча б однієї з наведених ознак виключає можливість визнання алкогольного напою підакцизним товаром, а отже, предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК. Своєю чергою, відповідальність за вчинення певного діяння повинна наставати тоді, коли йдеться *про один із видів продукції, яка за своїми товарними характеристиками узгоджується із законодавчим визначенням підакцизного товару* (курсив наш – О.Д., Є.П.). Якщо ж продукт (товар) за якимись ознаками є подібним до підакцизних товарів, але не містить усіх ознак цього товару, то такий продукт не може визнаватись предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК. Як наслідок, було наголошено на безпідставності кваліфікації за ч. 1 ст. 204 КК дій особи, яка з метою збуту незаконно виготовила за винограду алкогольний напій (вино), розлила його у пластикові пляшки ємністю 5 і 6 літрів, а згодом збула 23 літри цього напою (постанова, 2013).

До речі, саме на правову позицію, сформульовану у постанові Судової палати у кримінальних справах ВСУ від 5 вересня 2013 р., у справі, логічну «крапку» в якій врешті-решт поставила ВП ВС, посилався захисник, стверджуючи про відсутність висновку про належність вилучених у засудженого алкогольних напоїв до підакцизних товарів із посиланням на конкретну товарну позицію за УКТ ЗЕД.

У справі, яку у 2013 р. розглянув ВСУ, автори цих рядків як члени тогочасної НКР готували науковий висновок щодо того, чи є виготовлений засудженим алкогольний напій (вино) підакцизним товаром – предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 204 КК. Ключові положення нашого висновку полягали в тому, що: 1) вина, виготовлені в домашніх умовах, не належать до підакцизних товарів, тобто до тих, до ціни яких згідно з чинним законодавством включається акцизний податок і до тих, яким присвоєно певний код УКТ ЗЕД. Це впливає, зокрема, з преамбули Закону України «Про

державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів». Тому вино, виготовлене засудженим, є підстави вважати алкогольним напоєм, однак воно не належить до категорії підакцизних товарів; 2) оскільки в аналізованій ситуації не відбувалися виробництво й обіг підакцизного товару, то відсутнім є як об'єкт, так і, зокрема, предмет злочину, передбаченого ст. 204 КК; 3) одним з аргументів, що підтверджував слушність викладеної позиції, був факт відсутності належного маркування продукції, виготовленої засудженим. Ми звертали увагу на те, що завдяки такому маркуванню (атрибутиці) будь-який алкогольний напій стає впізнаваним як підакцизний товар. Натомість засуджений не маркував вино таким чином, щоб воно отримало вигляд підакцизного товару, а це може свідчити і про відсутність умислу на збут вина саме як підакцизного товару. На користь положення про те, що засуджений не намагався видати вироблене ним у домашніх умовах вино за підакцизний товар, свідчила і та обставина, що алкогольний напій був розлитий у неналежну тару. Тобто засуджений не збував своє вино під виглядом легально виготовленого підакцизного товару, що, на нашу думку, виключало його дій кваліфікацію за ч. 1 ст. 204 КК.

До речі, подібні випадки зустрічаються і в сьогоденній правозастосовній практиці. Наприклад, за ч. 1 ст. 204 КК орган досудового розслідування кваліфікував дії особи, в якого було вилучено готову до продажу алкогольну продукцію, розливу в 10-літрові тетрапаки і пластикові пляшки (вебсайт БЕБ, 2024). Висловимо сумнів у тому, що ця попередня кримінально-правова кваліфікація узгоджується із такою виокремленою ВП ВС ознакою підакцизних товарів, як протиправне поводження з певним предметом як із визначеним законом підакцизним товаром.

Хоч ВСУ фактично врахував обстоювану нами позицію і підтвердив помилковість інкримінування ч. 1 ст. 204 КК засудженому, який виготовляв вино в домашніх умовах з метою його збуту, запропоноване ВСУ загальне тлумачення поняття підакцизного товару як ознаки складу злочину частково

викликає заперечення. З одного боку, у розглядуваній ситуації треба враховувати положення регулятивного законодавства про відповідність, зокрема, алкогольних напоїв вимогам затверджених і зареєстрованих у встановленому порядку нормативних документів, які діють в Україні. З іншого, предмети, які імітують певні підакцизні товари, із зовнішнього боку лише нагадують їх і зазвичай виготовляються з порушенням належних технологій, без дотримання встановлених стандартів, норм, умов. Це стосується, наприклад, виготовлених кустарним способом із порушенням технології горілчаного виробництва алкогольних напоїв – водно-спиртових розчинів (сумішей), які не узгоджуються з вимогами державного стандарту в цій сфері. Тому, якщо буквально керуватися при застосуванні ст. 204 КК позицією ВСУ щодо дотримання встановлених стандартів, норм, умов (як ознаки підакцизних товарів), то це не виправдано трансформує аналізовану кримінально-правову заборону в «мертву».

Майже двадцять років тому М. Мінаєв висловлював подібні міркування, звертаючи увагу на те, що встановлення акцизного збору на певні товари передбачає їх відповідність технічним, санітарним, рецептурним та іншим вимогам, виготовлення з належної сировини (матеріалів) та додержання технологічних циклів. Водночас незаконне виготовлення таких товарів, як правило, супроводжується грубим порушенням технології виробництва та інших вимог законодавства, що робить неможливим визнання їх підакцизними. Тому, оскільки невідповідність того чи іншого товару державним стандартам та іншим встановленим вимогам означає неможливість його віднесення до певної товарної позиції УКТ ЗЕД і обкладення акцизним збором, такий товар не може вважатись підакцизним і не є предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК. Розуміючи, що фальшиві предмети, які імітують оригінальні підакцизні товари, здебільшого не відповідають всім законодавчо визначеним ознакам цих товарів, М. Мінаєв висував пропозицію безпосередньо в тексті КК відобразити певні (конкретні) види товарів (Мінаєв, 2005, с. 14, 41–46). Змістовно близькою до наведеної є пропозиція включити у ст. 204 КК примітку такого змісту: «Під

підакцизними товарами у цій статті слід розуміти фальсифіковані чи незаконно виготовлені алкогольні напої, тютюнові вироби чи рідина, що використовуються в електронних сигаретах, спирт етиловий, коньячний та плодовий, спиртові дистиляти, тютюн, промислові замінники тютюну, пальне)» (Гритенко, Барабаш, 2023, с. 138). За доповнення ст. 204 КК приміткою, в якій було б наведене визначення підакцизних товарів як предмета злочину, передбаченого цією статтею, висловлюється й В. Кузнецов (Кузнецов, 2024, с. 137).

Цілком очевидною є недоцільність використання у тексті ст. 204 КК податково-правової категорії «підакцизні товари» в її формально-легальному значенні. Адже незаконна продукція, що фактично функціонує як замінник підакцизних товарів (зокрема, алкогольні сурогати чи фальсифікована тютюнова продукція), зазвичай не узгоджується з вимогами державних стандартів, а тому, з огляду на «букву закону», не може визнаватись підакцизними товарами, як цього прямо вимагає ст. 204 КК. Застосування виключно формального (згаданого вище «вузького») підходу до визначення предмета аналізованого делікту здатне нівелювати належне кримінально-правове реагування на зазначену категорію суспільно небезпечних діянь. У підготовленому у 2015 р. ВСУ аналізі правозастосування за ст. 204 КК суголосно зазначалось, що здебільшого незаконно виготовлені алкогольні напої, які визнавались предметом відповідного злочину, не були підакцизними, оскільки не відповідали усім законодавчо визначеним ознакам підакцизних товарів (Аналіз, 2015, с. 23).

Як зазначає О. Мамотенко, предмет злочину, передбаченого ст. 204 КК, утворюють не підакцизні товари, як вважає законодавець, а їх нелегальні замінники, аналоги підакцизних товарів. Обов'язковими ознаками цих аналогів є незаконність їх виготовлення (фальсифікат) і неможливість включення до їх ціни акцизного податку (непідакцизність). Водночас стверджується, що вказівка у тексті ст. 204 КК на підакцизні товари, а не на їх антиподи не справила істотного впливу на правозастосовну ситуацію лише через професійну

звичку правників оперувати юридичними фікціями (Мамотенко, 2019, с. 55, 194, 197–198). З останнім висловлюванням можна погодитись хіба що частково з огляду на те, що відповідна справа дійшла «аж» до ВП ВС.

Не викликає сумнівів і потреба критичної оцінки правової позиції, висловленої ВСУ в постанові від 5 вересня 2013 р., згідно з якою тлумачення поняття «підакцизний товар» обмежується його формальною фіскальною дефініцією. Таке вузьке розуміння істотно звужує кримінально-правовий зміст предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК, що, своєю чергою, суперечить меті криміналізації відповідних діянь і підриває ефективність кримінально-правової охорони публічних відносин у сфері державного контролю за обігом підакцизної продукції. Для потреб застосування ст. 204 КК зміст поняття «підакцизні товари» не може повністю збігатися з тим, який містять положення регулятивного законодавства, здебільшого зорієнтовані на правомірну діяльність з обігу певної групи товарів. Інакше кажучи, неправильно ототожнювати ознаки алкогольного напою (підакцизного товару) як продукту законної підприємницької діяльності, визначення якого дають ПК і Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів», та алкогольного напою (підакцизного товару) як предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК.

Розуміючи, що фальшиві предмети, які імітують оригінальні підакцизні товари, не узгоджуються з усіма законодавчо визначеними ознаками таких товарів, вітчизняні дослідники, як уже зазначалось, пропонують різні варіанти усунення (або щонайменше мінімізації) бланкетності в цьому разі – відмови від використання в КК податково-правового за своїм характером поняття «підакцизні товари». Наприклад, як варіант вирішення проблеми один з авторів цих рядків свого часу пропонував назву, ч. 1 і ч. 2 ст. 204 КК після слів «підакцизних товарів» доповнити словами «або товарів, які імітують підакцизні товари». У такий спосіб до оригінальних товарів вдалося б прирівняти (у плані кримінальної відповідальності) предмети, які із зовнішнього боку лише

нагадують оригінальні підакцизні товари і виготовляються з порушенням належних технологій, без дотримання встановлених стандартів тощо (Дудоров, 2007, с. 89, 408).

До речі, визнавши водно-спиртову суміш із вмістом етилового спирту 37,6% об'ємних одиниць, виготовлену не промисловим способом, а в домашніх умовах, підакцизним товаром, одна з колегій суддів Касаційного кримінального суду (далі – ККС) ВС вирішила, що предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК, можуть бути, зокрема, алкогольні напої, які виготовлені незаконно з порушенням технології чи з неправомірним використанням знаку для товарів і послуг, чи копіювання форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само прямим відтворенням товару іншого підприємця з самовільним використанням його імені. Такий висновок було зроблено з урахуванням системного тлумачення ст. 204 КК і положень ст. 1 Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» (постанова, 2018).

На нашу думку, попри зроблений у цьому судовому рішенні наголос на безпідставності відступу від правового висновку, сформульованого в постанові ВСУ від 5 вересня 2013 р. щодо розуміння предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК (мовляв, водно-спиртова суміш відповідала всім чотирьом ознакам, визначеним у висновку ВСУ), ККС ВС фактично вже тоді (2018 р.) переглянув цей висновок, що заслуговує схвальної оцінки.

З-поміж іншого порушена у зверненні і загалом задовільно вирішена ВП ВС проблема засвідчує системний виклик для суб'єктів формування кримінально-правової політики, що вказує на необхідність нормативного доопрацювання ст. 204 КК, зважаючи на сучасну економіко-правову динаміку, розвиток правозастосовної практики і потребу забезпечення ефективнішої кримінально-правової охорони публічних інтересів. Щоправда, проблема оптимізації кримінально-правового регулювання у сфері протидії обігу фальсифікованої продукції не повинна обмежуватися виключно товарами підакцизної групи. Вирішення цієї проблеми вимагає виваженого підходу, що

включає переосмислення та вдосконалення чинної конструкції ст. 227 КК «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції». Одним із можливих варіантів часткового розв'язання проблеми є сприйняття пропозиції М. Хавронюка виключити ч. 3 ст. 204 і ст. 227 із КК, натомість доповнивши його ст. 270-2 «Випуск на товарний ринок завідомо фальсифікованої продукції» і ст. 270-3 «Випуск на товарний ринок небезпечної продукції» (Хавронюк, 2011, с. 170–172).

З огляду на викладене, вважаємо, що визначальне значення для потреб кваліфікації за ст. 204 КК має те, що спиртовмісний напій має об'ємну частку спирту, притаманну алкогольним напоям, а особа, яка вчиняє дії з ним, видає його за той, що відповідає всім ознакам продукту, отриманого в результаті законної господарської діяльності. Тому легальне визначення алкогольних напоїв, що відноситься до групи підакцизних товарів, має враховуватись обмежувально – лише в тій частині, що позначає фактичні вміст і спосіб одержання таких напоїв. Водночас їхні формальні характеристики (відповідність державним стандартам тощо) не повинні братись до уваги.

Такий підхід і був сприйнятий ВП ВС, яка вирішила, що до предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 204 КК, належать підакцизні товари, які виготовлені незаконно, а тому вони *a priori* не можуть відповідати критеріям доброякісної продукції, а лише «імітують» (тобто відтворюють) її за деякими ознаками з метою надання таким продуктам властивостей підакцизних. У цьому випадку йдеться про мету протиправного поводження як із визначеним законом підакцизним товаром, а не про підакцизний товар як такий. ВП ВС також підсумувала, що правова позиція, відбита в постанові ВСУ від 5 вересня 2013 р., була заснована на помилковому ототожненні ознак предмета суспільних відносин, щодо якого виникають, існують і здійснюються певними суб'єктами відповідні соціальні зв'язки з метою реалізації законних інтересів у сфері господарської діяльності, та ознак предмета кримінального правопорушення, який є самостійною ознакою його складу, відмінною за своїми ознаками від предмета суспільних відносин.

Акцизним податком як загальнодержавним непрямим податком обкладаються предмети, які можуть виготовлятися, бути об'єктом правочинів і знаходитись у власності суб'єктів лише на легальних підставах і в передбаченому законодавством порядку. До ціни незаконно виготовлених товарів жодні податки не включаються, і саме через це такі товари й не можуть визнаватись підакцизними (постанова, 2024). Як наслідок, резонно зазнав змін підхід, відбитий у постанові ВСУ від 5 вересня 2013 р., щодо розуміння підакцизних товарів як поняття предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК.

Ілюструючи свою тезу про те, що положення КК можуть приховано змінюватися і під впливом феномену «судової добудови», К. Задоя висловлюється суголосно: якщо згідно з підходом, втіленим у постанові ВСУ від 5 вересня 2013 р., ст. 204 КК не охоплювала діяння, вчинені з алкогольними напоями, виготовленими з порушенням технології виробництва, то згідно з постановою ВП ВС від 27 листопада 2024 р. такі діяння цією статтею вже охоплюються. Вчений відзначає, що у цьому разі ми маємо справу з одним із тих випадків, коли поняття, якими оперує кримінальний закон та які видаються такими, що містять бланкетні відсилання до інших джерел права, насправді мають оригінальний зміст, лише частково заснований на положеннях інших джерел права. Наприклад, розуміння поняття «алкогольні напої» в тексті ст. 204 КК, запроваджене постановою ВП ВС, лише частково засноване на розумінні цього поняття в податковому законодавстві (Кримінальне право, 2024, с. 110, 119).

Треба також погодитися з позицією, яку деякі судді ВП ВС відобразили в окремій думці щодо його постанови від 27 листопада 2024 р., вказавши на певну некоректність зробленого висновку. Ці судді вважали за правильне сформулювати відповідний висновок у такій редакції: «Алкогольний напій може бути предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 204 КК за умови, якщо він відповідає таким ознакам: 1) виготовлений на основі спиртів, вміст яких визначається згідно з нормами, встановленими ПК у редакції, чинній на момент вчинення правопорушення; 2) є імітуванням

легально виготовленого підакцизного алкогольного напою, визначення якого міститься у ПК у редакції, чинній на момент вчинення злочину» (окрема думка 1).

Натомість видаються помилковими міркування другої групи суддів ВП ВС, які в іншій окремій думці щодо аналізованої постанови резюмують, що алкогольні напої, виготовлені за нетрадиційними технологіями, які не відповідають державним стандартам і нормативам, не повинні визнаватись предметом злочину, описаного у ст. 204 КК. На погляд цих суддів, якщо продукт (товар) за якимись ознаками подібний до підакцизних товарів, але не містить усіх ознак цього товару, то такий продукт не може визнаватись предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК (окрема думка 2). На нашу думку, неприйнятною є позиція, згідно з якою товари, виготовлені за нетрадиційними технологіями і не сертифіковані державою, автоматично виключаються з-під дії кримінального закону. Такий суто формальний підхід суперечить змісту охоронюваних кримінальним правом відносин і фактично створює прогалину у захисті публічних інтересів, зокрема у сфері економічної безпеки та захисту здоров'я населення. Тому підтримуємо подальший розвиток судової практики на основі, так би мовити, функціонально-матеріального тлумачення підакцизних товарів як предмета досліджуваного злочину, оскільки це дасть змогу забезпечити баланс між легальністю, справедливістю та ефективністю кримінально-правової політики. Водночас дискусійність, простежувана у різних позиціях суддів ВП ВС, зайвий раз засвідчує необхідність законодавчого розв'язання кримінально-правової проблеми, якій присвячено нашу публікацію.

Завершуючи висвітлення питання про поняття підакцизних товарів як предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК, звернемо увагу ще на дві обставини.

По-перше, оскільки незаконне виробництво алкогольних напоїв у сьогоднішній Україні частково здійснюється на легальних підприємствах із використанням при цьому необлікованої сировини, навряд чи правильно

предмет незаконного обігу алкогольних напоїв обмежувати саме і тільки фальсифікованими і контрафактними підакцизними товарами, як це пропонують робити окремі дослідники (Шейко, 2020, с. 6, 10, 11, 14, 15).

По-друге, в юридичній літературі час від часу висловлюється думка про те, що самогон та інші міцні спиртні напої домашнього вироблення як предмети, що є аналогами підакцизних товарів, мають визнаватись предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК (Мамотенко, 2019, с. 85). Так, В.О. Навроцький, розмірковуючи над тим, наскільки універсальним є положення про необхідність врахування норм, до яких відсилають бланкетні диспозиції статей КК, і норм, які можуть застосовуватися в порядку субсидіарного застосування статей КК, висловлюється в тому ключі, що при визначенні належності самогону до алкогольних напоїв як підакцизних товарів недоречно звертатись до ГСОКТ як документа, що має дуже віддалений зв'язок із кримінально-правовою оцінкою вчинків людини. Складно зрозуміти, розмірковує згаданий вчений, на якій підставі самогон не визнається спиртним напоєм. Ну, не прохолоджуючим же напоєм він є? (Навроцький, 2016, с. 127–128).

Не поділяючи викладений підхід *de lege lata*, ми виходимо з того, що самогон та інші міцні спиртні напої домашнього вироблення як такі, що не є підакцизними товарами, предметом розглядуваного злочину не визнаються. Адже підакцизними, як уже зазначалось, є не будь-які спиртні напої, а лише ті вироби, яким присвоєно певний код згідно з УКТ ЗЕД. Самогон та інші міцні спиртні напої домашнього вироблення у ПК України не фігурують і, в принципі, не можуть і не повинні згадуватись; щодо них не встановлені ставки акцизного податку у гривнях з одиниці товару. З урахуванням наведеної аргументації (навіть при тому, що вона носить очевидно формальний характер) ми не вважаємо міцні спиртні напої домашнього вироблення навіть аналогом підакцизних товарів, не кажучи вже про належність цих напоїв до підакцизних товарів. До слова визначення розмірів незаконного обігу аналогів підакцизних товарів О. Мамотенко пропонує ставити в залежність від вартості відповідного обсягу справжніх підакцизних товарів; з цією метою в примітці авторської

редакції ст. 204 КК використовується зворот «... вартість яких, якби це були підакцизні товари, становила б...» (Мамотенко, 2019, с. 96–97, 199). Цікаво, яким чином за такого підходу визначатиметься вартість предмета кримінального правопорушення, якщо в цій ролі виступатиме спиртний напій домашнього вироблення? Водночас варто уточнити: якщо «чисте» самогоноваріння під дію ст. 204 КК не підпадає, то самогоноваріння, охоплюване поняттям фальсифікації алкогольних напоїв, може за наявності підстав утворювати склад злочину, передбаченого тією чи іншою частиною ст. 204 КК.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

По-перше, ст. 204 КК виконує на сьогодні ключову роль у системі кримінально-правової протидії економічній злочинності, демонструючи стабільно високий рівень практичної затребуваності. Водночас застосування ст. 204 КК виявило концептуальні недоліки її законодавчої конструкції; зокрема, останні пов'язані з нечітким визначенням предмета злочину – поняття «підакцизні товари», яке, як з'ясувалось, є частково бланкетним.

По-друге, визначення предмета злочину при кваліфікації вчиненого за ст. 204 КК не повинно обмежуватися формальною (податково-правовою) дефініцією підакцизних товарів, оскільки така інтерпретація цієї ознаки складу злочину унеможлиблює охоплення суспільно небезпечних діянь, пов'язаних з незаконним обігом фальсифікованої або імітованої продукції, що не відповідає державним стандартам, але виконує функцію легального товару. Сучасна правозастосовна практика, зокрема правова позиція ВП ВС, засвідчує переорієнтацію на матеріально-функціональне тлумачення предмета досліджуваного злочину, що є підстави визнати цілком виправданим рішенням і проявом прогресивної судової правотворчості.

По-третє, подальший розвиток кримінально-правової політики потребує вдосконалення змісту ст. 204 КК, зокрема через внесення змін, які б варіативно відображали особливості незаконного обігу не лише легальних підакцизних

товарів, а й їхніх фальсифікованих аналогів. Крім того, оптимізація кримінально-правової охорони у сфері обігу фальсифікованої продукції має виходити за межі підакцизної групи товарів, передбачаючи оновлення конструкції ст. 227 КК, що регламентує відповідальність за введення в обіг недоброякісної продукції. Визначенню перспектив такої законодавчої оптимізації і будуть наші подальші наукові розвідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Аналіз правозастосування судами норм закону про кримінальну відповідальність щодо незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (деякі проблемні питання (ст. 204 КК)). *Вісник Верховного Суду України*. 2015. № 12. С. 21–26.

Гритенко О. А., Барабаш Г. В. Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України) : аналіз окремих законодавчих пропозицій щодо вдосконалення. *Юридична практика*. 2023. № 30. С. 132–139.

Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2007. 528 с.

Дудоров О. О., Письменський Є. О. Щодо тлумачення поняття підакцизних товарів як предмета злочину, передбаченого ст. 204 Кримінального кодексу України. *Азовські правові читання* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 17–18 травня 2024 р. Запоріжжя : Бердянський державний педагогічний університет, 2024. С. 11–18.

За матеріалами БЕБ у Вінниці судитимуть двох продавців фальсифікованих підакцизних товарів. *Вебсайт Бюро економічної безпеки України*. 9 грудня 2024 р. URL: <https://esbu.gov.ua/news/za-materialamy-beb-u-vinnytsi-sudytymut-dvokh-prodavtsiv-falsyfikovanykh-pidaktsyznykh-tovariv>

Казацька М. Д. Правове регулювання акцизного податку в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2019. 255 с.

Карчевський М. Протидія злочинності в Україні : інфографіка (2013–2024) : інтерактивний довідник. *CrimeDataLab*. URL: <https://crimedatalab.org/>.

Кримінальне право. Загальна частина (Українсько-європейські студії) : підручник : у 2 книгах/ за ред. О. О. Дудорова, А. А. Стрижевської. Книга 1. Вступ до кримінального права України. Вчення про кримінальне правопорушення. Київ : Видавництво «Норма права», 2025. 824 с.

Кузнецов В. В. Предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 204 КК України : особливості визначення в правозастосуванні. *Нове українське право*. 2024. № 2. С. 132–139.

Мамотенко О. П. Кримінально-правові засоби протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Запоріжжя, 2019. 227 с.

Мінаєв М. М. Кримінальна відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України) : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2005. 232 с.

Навроцький В. О. Суперечності, прогалини та дискусійні положення сучасної теорії кримінально-правової кваліфікації. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини* : тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, 16 січня 2016 р., м. Львів. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 120–129.

Окрема думка (1) суддів Великої Палати Верховного Суду у справі № 336/3796/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123992356>.

Окрема думка (2) суддів Великої Палати Верховного Суду у справі № 336/3796/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123949453>.

Топалов М. «Сірий і нерозведений». Хто контролює левову частку тіньового ринку спирту в Україні? *Економічна правда*. 26 жовтня 2023 р. URL: <https://epravda.com.ua/publications/2023/10/26/705905/>.

Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 5 вересня 2013 р. у справі № 5-15к13. *Практика застосування Верховним Судом України положень Особливої частини Кримінального кодексу України* / уклад. О. П. Горох ; за заг. ред. А. А. Музики. Київ : «Центр учбової літератури», 2017. С. 393–399.

Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14 листопада 2018 р. у справі № 750/3335/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78297703>.

Постанова Великої палати Верховного Суду від 27 листопада 2024 р. у справі № 336/3796/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123780067>.

Хавронюк М. І. Право споживачів на безпечність продукції : кримінально-правове забезпечення : монографія. Київ: Атіка, 2011. 324 с.

Шейко К. Л. Запобігання злочинам, що вчиняються у сфері виробництва і обігу алкогольних напоїв : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Харків, 2020. 20 с.

REFERENCES

Англійська